

Ali Duman

Doç. Dr., İnönü Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı
Assoc. Prof. Dr., İnönü University, Faculty of Theology, Department of Islamic Law
Malatya/Turkey
ali.duman@inonu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7836-9383

Abdullah Önder

Arş. Gör., Adıyaman Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı
Research Assist., Adıyaman University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Islamic Law
Adıyaman/Turkey
aonder@adiyaman.edu.tr
ORCID: 0000-0002-4141-5873

Makale Bilgileri

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi: 29.04.2021

Kabul Tarihi: 26.05.2021

Yayın Tarihi: 15.06.2021

Yayın Sezonu: Haziran/June 2021

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi/This paper was checked for plagiarism.

Cessâs'a Göre Mürsel Haber Ve Değeri

Özet

Mürsel haber/hadis İslâm ilim tarihinde sıhhati tartışmalı hadis çeşitlerinden biridir. Hadiste isnadı önemseyen ve önceleyen muhaddisler bu hadis türüne kuşku ile yaklaşmışlardır. Buna mukabil fakihler (özellikle Hanefiler) isnaddan ziyade bu hadis çeşidinin râvîsinin güvenilirliğini ön plana çıkarmışlar ve râvînin güvenilir olması durumunda bunu almakta ve bununla amel etmekte bir sakınca görmemişlerdir. Hanefi fıkıh usulcüsü olan Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs (ö. 370/981) *el-Fușûl fi'l-uşûl* adlı eserinde mürsel haber üzerinde uzunca durmaktadır. Bu çalışma Cessâs'ın bu haber türü hakkındaki görüşlerini ve değerlendirmelerini ele almaktadır.

Anahtar kelimeler: Fıkıh, Hadis, Mürsel, Cessâs

Mursal Khabar And Value According To Al-Jessâs

Abstract

Mürsel khabar/hadith is one of the types of hadith whose validity is disputed in the history of Islamic science. Muhaddis who care about and prioritize attribution in hadith doubted this type of hadith. On the other hand, the jurists (especially the Hanafis) emphasized

the reliability of the narrators of this hadith rather than the isnad, and they did not see any harm in taking this type of hadith and acting with it if the narrator was reliable. Abu Bakr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Jessâs (d. 370/981) elaborates on the mursal khabar in his work *el-Fușûl fi'l-uşûl*. This study deals with Cessâs' views and evaluations about this type of khabar.

Keywords: al-Fiqh, Hadith, Mursal, al-Jessâs

GİRİŞ

Sünnet, İslam hukukunda hüküm istinbat edilebilmesinde kendisine başvuru- rulan, Kur'ân'dan sonra ikinci kaynaktır. Hiç şüphesiz sünnetin elde edilmesinde Peygamberimize (s.a.s) nispetle aktarılan hadis ve haberlerin çok büyük önemi var- dır. Hadisçiler, hadis ve haberleri bize ulaşması bakımından mütevâtir, meşhûr, âhâd; güvenilirlikleri açısından sahîh, hasen ve zayıf gibi birtakım kategorilere ayı- rırlar. Bu noktada şunu hatırlatmak lazım ki bir hadisin sahîh olması ile kendisinden hüküm istinbat edilebiliyor olması farklı şeylerdir. Bir hadisin sahîh olması, o hadisi aktaran muhaddisin hadis kriterleri açısından Peygamberimizin o sözü söyleme ola- sılığının yüksek olması anlamına gelir. Öte yandan her hadisten sünnet elde edile- mez. Çünkü hüküm istinbatı açısından hadislerin sahîh olmaları yeterli görülmemiş, belli birtakım şartlar da aranmıştır.¹ Muhaddis ve usulcüler, âhâd hadis ve haberle- rin Hz. Peygamber'e ulaşip ulaşmaması açısından onları müsned, mürsel, munkatı haberler şeklinde bazı tasniflere de tabi tutmuşlardır. Bu hadis ve haberler kopuksuz bir senetle Peygamberimize ulaşıyorsa hadisçiler buna müsned haber derler, fakih- ler indinde de bu haber eğer kendisinden sünnet elde edilebiliyorsa çok değerli bir haberdır. Hadisin senedinde kopukluk olursa, söz gelimi tâbî'n alimleri sahabeyi at- layarak rivayette bulunmuşsa buna da mürsel haber denilir. Senedinin herhangi bir yerinde kopukluk olan haberlere de genel olarak munkatı haber denilmektedir.

Mürsel haber/hadis, diğer hadis türleri içerisinde sıhhati ile ilgili şartlar açısından birçok ihtilafa konu olmuştur. Bu sebeple mürsel haberlerin üzerine İslâm kültür tarihi boyunca birçok araştırma yapılmıştır.² Muhaddisler mürsel haberle ilgili ihtilafli konuları aydınlatmak üzere çalışmalar yaparken, fakih ve usulcüler de

¹ Usulcülerin âhâd haberle amel kriterleri konusunda geniş bilgi için bk. Ali Duman, *İltam ve İlahiyat Fa- külteleri İçin İslam Hukuk Usulü Dersleri* (Malatya: Protecth Matbaacılık, 2017), 99-106.

² Mürsel haber üzerine yapılmış çalışmalardan bazıları şunlardır: Ebû Dâvûd es-Sicistânî'nin (ö. 275/889) *Kitâbü'l-Merâsîl*, İbn Ebû Hâtîm'in (ö.327/938) *el-Merâsîl*, Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) *Temyizü (Beyânü hükmi)'l-mezîd fi muttaşîli'l-esânîd ve et-Taşîl li-mübhemî'l-merâsîl*, İbnü'l-İrâkî'nin (ö. 826/1423) *Tuhfetü't-tahtîl fi zikri ruvâti'l-merâsîl ve Alâi'*nin (ö. 761/1359) *Câmi'u't-tahtîl fi ahkâmi'l-merâsîl* adlı eser- leri klasik dönemde mürsel haber ve râvileri üzerine yapılmış çalışmalara örnek verilebilir. Selahattin Polat'ın *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*, Muhammed Hasan Hîtû'nun *el-Ĥadîşü'l-mürsel ĥuc- ciyyetühû ve eşeruhû fi'l-fıkhî'l-İslâmî*, Fevzî Muhammed Abdülkadir el-Bitişî'nin *Ĥucciyyetü'l-mürsel 'inde'l-muhaddîşîn ve'l-uşûliyyîn ve'l-fukahâ'* ve Haldûn Muhammed Süleym el-Ahdeb'in *el-Ĥadîşü'l-mürsel*

mürsel haberin delil olmak açısından değeri üzerine hem bağımsız çalışmalar yapmışlar, hem de usul kitaplarında haberle ilgili kısımlarda konuyu müzakere etmişlerdir.

Biz de bu çalışmada erken dönem Hanefi usulcülerinden biri olan Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Razî el-Cessâs'ın³ mürsel habere yaklaşımını ortaya koymayı amaçlamaktayız. Hanefi usulcülerinin ilklerinden biri olmasına karşın Hanefi haber teorisinin ortaya konulmasında çok önemli katkıları olan Cessâs, usul eseri *el-Fusul fi'l-Usul*'de mürsel haber üzerinde hem uzunca durmuş, hem de başta İsâ b. Ebân'ın (ö. 221/836) bu konudaki görüşleri olmak üzere kendi zamanına kadar gelen tüm Hanefi birikimini aktarmıştır. Cessâs, bir Hanefi usulcüsü olduğu için, bu çalışma aynı zamanda mürsel haberin Hanefiler açısından değerini de gösterecek bir çalışma özelliği taşımaktadır.

1. Mürsel Haberin Tanımı

Mürsel (مرسل) kelimesi, r-s-l (رسل) sülasi kökünden türetilmiş bir isim olup, mastar olarak “serbest bırakmak, salıvermek, kendi haline bırakmak, göndermek,

---

mefhûmuhû ve şihhiyyetühû adlı eserleri de son dönemde mürsel haber üzerine yapılmış çalışmalara örnek verilebilir. Bunların yanında yine son dönemlerde mürsel haber ile ilgili kitap bölümleri, ansiklopedi maddeleri ve çeşitli makaleler kaleme alınmıştır

³ Asıl adı Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Bağdâdî el-Cessâs'tır. Onun 305/917 yılında İran'ın eski bir şehri olan Rey'de doğduğu fakat hicri 324 yılında ailesiyle birlikte gidip Bağdat'a yerleştiği söylenmektedir. Buradaki hayatıyla ilgili kaynaklarda detaylı bilgi yer almamakla birlikte onun burada zamanın önemli âlimlerinden biri olan Ebû'l-Hasan e'l-Kerhî'den (340/951) ders aldığı ve kısa zamanda onun önemli talebesi haline geldiği görülmektedir. Kerhî'nin yanında o, hadis âlimi Taberânî (ö. 360/971), nahiv âlimi Ebû Alî el-Fârisî (ö. 377/987) ve el-Müstedrek adlı eseriyle meşhur Hâkim en-Nisâbü'rî (ö. 405/1014) gibi diğer önemli hocalara da talebelik yapmıştır. Fıkıh, Hadis ve dil gibi çeşitli ilim dallarında kendini yetiştiren ve bu alanlarda öne çıkan Cessâs, hocası Kerhî'nin vefatından sonra Bağdat'ta ders vermeye başladı. Burada verdiği derslerle Ebû Bekir Muhammed b. Mûsâ el-Hârizmî (ö. 403/1012), Ebû Ca'fer Muhammed b. Ahmed en-Nesefî (ö. 414/1023), Ebû Abdullah Muhammed b. Yahyâ el-Cürcânî (ö. 398/1007), Muhammed b. Ahmed el-Vâsıtî (ö. 417/1026), Ebû Ca'fer el-Üsrüşenî (ö. 400/1009) Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed ez-Za'ferânî (ö. 394/1005) başta olmak üzere birçok önemli talebe yetiştirdi. Aynı zamanda *Ahkâmü'l-Kur'ân*, *Usûlü'l-fıkıh*, Muhtaşaru İhtilâfi'l-fukahâ', Şerhu Muhtaşari't-Ṭahâvî, Şerhu Edebi'l-kâfî, Şerhu Câmi'i'l-kebîr gibi önemli eserler de bırakan Cessâs 65 yaşlarında 370/981 yılında Bağdat'ta vefat etti. (Ebû İshâk Şîrâzî, Ṭabaqâtü'l-fukahâ', thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru'r-Râidu'l-Arabî, 1970), 144; Muhammed b. Alî Dâvûdî, Ṭabaqâtü'l-müfessirîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 1/56; Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn Ziriklî, el-A'âm (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 1/171; Safvet Mustafa Haliloviç, el-İmâm Ebû Bekir er-Râzî el-Cessâs ve menhecühû fi't-tefsîr (Kahire: Dâru's-Selâm, 2008), 48; Mevlüt Güngör, Cessâs ve Fıkıh Tefsiri (Ankara: AÜSBE, 1981), 104-106.)

bir şeyden ayrı kalmak”⁴ gibi anlamlara gelmektedir. Nitekim kelime master formuyla, “أَمْ تَرَأْنَا أَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ تَوَهُمُ آذًا” “Görmedin mi? Biz, inkârcıların üzerine kendilerini isyana itip duran şeytanları saldı.”⁵ ayetinde “أَرْسَلْنَا” şeklinde “salivermek” manasında geçmektedir.⁶

İrsâl kelimesi sıfat olarak kullanıldığında “saliverilmiş, serbest bırakılmış” anlamlarına gelmektedir⁷. İrsâl kelimesi aynı zamanda kayıt altına alınanın zıddıdır ki mürsel haberde de râvî kayıt altına alınmadığından bu isimle anılmıştır.⁸ Tüm bunların yanında mürsel kelimesinin “güven ve itimad” manasına gelen istirsâl (استرسال) formundan türetilmiş olması da muhtemeldir. Zira râvînin haberi kendisinden rivayet ettiği kişiye (mervî anh’a) duyduğu güven ve itimad dolayısıyla bu haberi onun adını zikretmeksizin mürsel olarak nakletmiş olması düşünülebilir.⁹

Terim olarak mürsel kavramın hadis ile ilgili bir kavram olduğu düşünülüyor olsa ve muhaddisler hadis derleme faaliyetlerinde bu kavramı teknik anlamda daha yaygın olarak kullanmış olsalar da hadis rivayetlerinden sünneti elde etmekte yararlanan fakihler bu kavramı onlardan farklı olarak kullanmışlardır. Bu sebeple ıstilahe olarak mürsel haber biri muhaddislere diğeri ise fıkıhçılara ait olmak üzere iki şekilde tanımlanmaktadır.

Muhaddisler mürsel haberi/hadisi genel olarak tabînin söz, fiil ve takrir olarak sahâbeyi zikretmeden Resûlullah’tan (s.a.s.) doğrudan naklettiği hadis çeşidi olarak tanımlamaktadırlar.¹⁰ Onlara göre mürsel hadisin senedinde sahâbe atlanıla-

⁴ İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-luğa ve Şihâhu'l-'Arabiyye* (Beirut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1990), 5/394-395; Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beirut: Dâru Sadır, ts.), 11/281-285; Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Ķâmûsü'l-muĶt*, thk. Muhammed Nâim el-Ereksûsî (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 1005-1006; Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî Alâî, *Câmi'u't-taĶşîl fî aĶkâmi'l-merâsîl*, thk. Hamdi Abdülmecîd es-Selefi (Beirut: Alemü'l-Kütüb, 1986), 13.

⁵ *Kur'an Yolu* (Erişim 22 Nisan 2021), Meryem 19/83.

⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 11/285; Alâî, *Câmi'u't-taĶşîl*, 13-14.

⁷ Cevherî, *eş-Şihâh*, 5/395; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 11/281.

⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 11/281; el-Fîrûzâbâdî, *el-Ķâmûs*, 1006.

⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 11/281; Alâî, *Câmi'u't-taĶşîl*, 23.

¹⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed Hâkim en-Nîsâbü'rî, *Ma'rifetü 'ulûmi'l-(uşûli'l-) Ķadîs*, thk. Seyyid Muazzam Hüseyin (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 65; Osmân b. Salâhiddîn Abdîrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî İbnü's-Salâh, *MuĶaddimetü İbni's-Şalâh* (Dimaşk: Mektebetü'l-Fârâbî, 1984), 31.

rak rivayet edilmektedir. Dolayısıyla muhaddislere göre irsâl kavramı tabiîn tabakasına mahsus olmaktadır.¹¹ Tabiîn âlimlerinden Saîd b. Müseyyib¹² (ö. 94/713), İbrâhîm en-Nehâî (ö. 96/714), Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), Atâ b. Ebû Rebâh (ö. 114/732) ve Saîd b. Cübeyr'in (ö. 94/713) mürselleri, bu mürsel tanımına örnek olarak değerlendirilebilir.¹³

Fıkıhçılar muhaddislere göre daha genel bir yaklaşım sergileyerek mürsel haberi “neresinde olursa olsun senedinde peş peşe ya da ayrı ayrı bir veya birden fazla râvînin isminin hazfedilmiş olduğu hadis”¹⁴ şeklinde tanımlamışlardır. Buna göre, muhaddisler tarafından munkatı kabul edilen ve muttasıl olmayan her haber fakihlere göre mürsel kavramı altında değerlendirilmektedir. Görüldüğü üzere muhaddisler mürsel haberi daha dar kapsamda tarif etmişken, fukaha daha geniş kapsamda ele almaktadırlar. Fakihlerin tarifine muttasıl olmayan munkatı, mu'dal, mu'allak ve müdelles türü rivayetler dâhil olurken, hadisçilerin tarifine sadece sahâbî râvî düşmüş hadis dâhil olmaktadır.¹⁵

Mürsel haber anlayışını araştırdığımız Cessâs'ın mürsel haberin sözlük ve ıstılahî anlamları hakkında herhangi bir açıklama yapmamış olduğunu görüyoruz. Ancak onun mürsel haber hakkındaki değerlendirmeleri incelendiğinde onun kabul ettiği mürsel haberin fıkıhçıların kabul ettiği mürsel haber tanımıyla aynı olduğu söylenebilir. Nitekim: “Ashabımızın görüşüne göre sahâbe ve tabiînün müselleri makbuldür. Bana göre ise şayet adil ve sika olanlardan rivayet edildiği bilinirse tebeu't-tâbiînün mürselleri de makbuldür”¹⁶ şeklindeki değerlendirmeleri, onun da

¹¹ İbnü's-Salâh, *Muḳaddime*, 31.

¹² Bu kelime genel kabul ve kullanıma göre “Müseyyeb” olarak yazılsa da bunun manasının “azad edilmiş (salıverilmiş) hayvan” (bk. İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1/478.) olmasından dolayı bunu “Müseyyib” şeklinde kullanmayı daha uygun gördük. Zaten birçok kaynakta “Müseyyib” olarak harekelenmiştir. Mesela Cessâs'ın elimizdeki eserinde bu şekilde harekelenmiştir. (bk. Ebû Bekr Ahmed b. Alî el-Cessâs, *Usûlu'l-Cessâs (el-Fusûl fi'l-usûl)*, thk. Muhammed Muhammed Tâmir (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2010), 2/33.)

¹³ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed İbn Ebî Hâtim, *el-Merâsîl*, thk. Şükru'llah Nimetullah Kûcânî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1397), 10; Alâî, *Câmi'u't-taḥşîl*, 28.

¹⁴ Ebu'l-Hüseyn el-Basrî, Muhammed b. Ali b. et-Tayyib, *Kitabu'l-Mu'temed*, thk. Muhammed Hamidullah (Dimaşk: el-Mahedu'l-İlmi el-Fransi Diraseti'l-Arabî, 1964), 2: 628; İmamü'l-Haremeyn Ebi'l-Meali Abdilmelik b. Abdillâh b. Yusuf el-Cüveynî, *el-Burhan fi Usuli'l-Fıkh*, thk. Abdülazim ed-Dib (Katar: eş-Şeyh Halife b. Hamd Al-i Sani, 1399), 1:632-633; Hâkim en-Nîsâbü'rî, *Ma'rife*, 65; İbnü's-Salâh, *Muḳaddime*, 31; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Süyûtî, *Tedribü'r-râvî fi şerḫi Takrîbi'n-Nevevî*, thk. Abdulvahhab Abdullatif (Riyad: Mektebetü'r-Riyad el-Hadîse, ts.), 1/195-196.

¹⁵ Selahattin Polat, *Mürsel Hadisler Ve Delil Olma Yönünden Değeri* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 63-64.

¹⁶ Cessâs, *el-Fusûl*, 2/30.

mürsel haberin çerçevesini geniş tutmuş olduğu şeklinde değerlendirmeye imkân tanımaktadır.

2. Cessâs'a Göre Mürsel Haberın Sıhhati

Fakih ve muhaddisler mürsel haberin kabul edilebilmesi için birtakım şartlar ileri sürmüşlerdir. Mesela imam Ebû Hanîfe (ö. 150/767) râvînin güvenilirliğini, ilmini ve dini hassasiyetini dikkate almakta iken,¹⁷ İmam Şafîî, bu güven ilkesinin yanında, aynı rivayetin başka tariklerle müsned olarak Hz. Peygamber'e dayanması, mürsel haberin başka bir mürsel haberle bağdaşması, mürsel habere sahâbeden muvafık bir sözün bulunması, âlimlerin çoğunun rivayet edilen mürsele uygun fetva vermiş olması, mürselin râvîsinin daha sonraki bir zamanda haberi kimden aldığı belirtilmesi ve bu haberi aldığı kimseler arasında sika olmayan kimselerin yer almıyorsa gibi şartlar ileri sürmüştür.¹⁸ İmam Mâlik de genel olarak mürsel hadisi delil olarak kabul etmektedir. Mesela onun, “انه بلغه” şeklinde başlayarak *el-Muvaţta'* adlı eserinde 61 tane mürsel hadis rivâyet ettiği söylenmiştir.¹⁹

Cessâs, mürsel haberin makbuliyeti hususunda farklı bir tutum takınmaktadır. O, ilk neslin yani sahâbe mürsellersinin kabulü için herhangi bir şart ileri sürmemektedir. Tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn neslinin mürsellersi için ise ona göre râvî, sika olmayan kimselerden rivayette bulunmadığı sürece onların mürsellersi makbuldür. Şayet râvî sika olmayanlardan rivayette bulunmuşsa onun müsnedi de kabul edilmez.²⁰ Cessâs tabiîn ve tebeu't-tâbiîn mürsellersini kabul etmelerinin sebebi olarak naklî ve aklî birçok delil ileri sürmektedir:

2.1. Kur'ân'dan Deliller

1. Ayette şöyle denilmektedir: “إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَأَهْدَىٰ مِنْ بَعْدِ إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا بَيْنَا لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ”/İndirdiğimiz açık delillerle hidayet gizleyenler yok mu, işte onlara hem Allah lânet eder hem de lânet okuyanlar lânet eder.”²¹ Bu ayete göre bir kimsenin ilim olarak bildiğini gizlememesi gerekir ve bu ayet kişinin Allah'tan gelenleri tebliğ etmesinin kendisine vacip olduğuna delalet etmektedir. Bundan hareketle Cessâs tabiîn'in de bu ilmi (mürsel haberleri) açıkladığını, Hz. Peygamber “şöyle dedi” ya da “şöyle yaptı” diyerek mürsel haberleri gizlemekten ka-

¹⁷ Cessâs, *el-Fusûl*, 2/31; Muhammed Ebû Zehre, *Ebû Hanîfe: Hayâtühü ve 'aşruhü-ârâ'ühü ve fikruhü* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1947), 341-342.

¹⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs Şafîî, *er-Risâle*, thk. Ahmed Şâkir (Mısır: Mektebetü'l-Helebî, 1940), 461-465.

¹⁹ Recep Özdemir, *İmam Mâlik ve Metodolojisi* (İstanbul: Hiperyayın, 2017), 97.

²⁰ Cessâs, *el-Fusûl*, 2/31.

²¹ el-Bakara 2/159.

çındığını söylemiştir. Cessâs'a göre bu ayetin şumulüne giren müsned hadisin konumu neyse mürsel haberin konumu da odur. Arada fark yoktur. Zaten ayetin zahirinden de mürsel haberin kabulünün gerektiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla tabiîn mürsel olarak "Resûlullah şöyle, şöyle dedi" dediklerinde bu ayet mucibince açıklamada bulunarak sukut etmekten kaçınmışlardır demektir.²²

2. Başka bir ayette: " وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَآفَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ " وَ مَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَآفَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ / (Ne var ki) mü'minlerin hepsi toptan seferber olacak değildir. Öyleyse onların her kesiminden bir grup da din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak ve döndükleri zaman kavimlerini uyarmak için geri kalsa ya umulur ki sakınırlar."²³ Cessâs bu ayeti verdikten sonra şöyle demektedir: "Bu ayete göre tabiînden bir grup kendi kavmine dönse ve: 'Hz. Peygamber'in dedikleriyle ve ona muhalefet etmekten sizi uyarıyoruz.' dese onların bu meyandaki sözleri, sahâbenin 'Resûlullah şöyle dedi' şeklindeki sözlerinin bağlayıcılığı gibi bağlayıcı olur."²⁴ Dolayısıyla Cessâs'a göre nasıl ki sahâbe Hz. Peygamber'den rivayette bulunarak, buldukları toplumda kişileri uyarımışsa ve bu uyarıları nasıl ki muhatapları açısından bağlayıcıysa, tabiînin de aynı şekilde "Resûlullah şöyle dedi" diyerek uyarıda bulunması muhatapları açısından bağlayıcıdır.

Aslında mürsel haberi kabul etmeyenler de aynı ayetten yola çıkarak söz konusu hadis çeşidinin delil olmayacağını ileri sürmüşlerdir. Bunlara göre ayette delil teşkil eden ilim işitilen ilimdir, mürsel olan ise işitilen ilim olmadığından bu ayetin mürsel haberin delil olmadığına işaret olduğunu ileri sürmüşlerdir.²⁵ Kanaatimizce burada "işitilen ilim olmadığı" sözlerinden kasıt hadisteki sened kısmıdır. Ancak hadisteki senedin ayette kastedilen "ilim" kapsamına dâhil olup olmayacağı da bizce ayrı bir soru işaretidir.

2.2. Sünnet'ten Deliller

Cessâs, ilk üç dönemin mürsellerinin makbul olduğuna delil olarak Hz. Peygamber'in şu sözünü getirmektedir: "İnsanların en hayırlıları içinde gönderildiğim bu dönemdir. Sonra onu takip edenler, sonra onu takip edenler, sonra da yalan yayılacak."²⁶ Cessâs bu hadisten hareketle ilk üç dönemin mürsellerinin makbul oldu-

²² Cessâs, *el-Fusûl*, 2/31.

²³ et-Tevbe 9/122.

²⁴ Cessâs, *el-Fusûl*, 2/31-32.

²⁵ Alâî, *Câmi'u't-taḥşîl*, 64.

²⁶ Muhammed b. İsmâîl Buhârî, *el-Câmi'u's-şâḥîḥ*, thk. Mustafa Dîb (Beirut: Dâru İbn Kesîr, 1987), "Şehâdât", 9 (No. 2508); Ebû'l-Hüseyn b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-şâḥîḥ*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1991), "Fezâilü's-sahâbe", 210.

ğuna hükmetmiştir. Bu üç dönemden sonrakilerin mürsellerine gelince o, bazı hocalarının Hz. Peygamber’in haber verdiği “yalanın yaygınlık kazanacağı” haberi nedeniyle bu mürselleri makbul görmediklerini belirtmektedir.²⁷

Bu hadisi ilk üç dönemin adaletli olduğuna ve bu nedenle mürsellerinin kabul edilmesi gerektiğine delil olarak getiren Cessâs, diğer taraftan sahâbenin hepsinin rivayetini makbul görmeyerek çelişkiye düşmüştür. Zira ona göre Hz. Peygamber döneminde Allah, Velîd b. Ukbe (ö. 61/680) hakkında “fısk” hükmü vermiş²⁸ ve Resûlullah’ı (s.a.s.) gören bazı kişiler de ondan sonra öyle şeyler yapmışlar ki bu yaptıkları, adalet sıfatlarının düşmesine sebep olmuştur.²⁹ Cessâs’ın yukarıdaki hadisten hareketle ilk üç dönemi adaletli dönem olarak nitelendirip mürsellerinin kabulüne bu hadisi delil getirmesi, buna mukabil mezkûr ayeti sahâbenin hepsinin haberinin doğru olmadığına tevîl etmesi bir çelişkidir. Hâlbuki hadisten hareketle toplumun fert nezdinde adaletli olmayacağına, hadisin toplumun umumuna şamil olduğuna, ayetin ise toplumun geneline değil kendi dâhilindeki bazı fertlere hatta bir kişiye yönelik olduğuna tevîl edilseydi, yani her iki durumda da genelleme yapılmıyaydı herhalde daha makul bir sonuç ortaya çıkardı.

Hz. Peygamber’in ilk üç dönemin hayırlı olduğuna yönelik bu hadis toplumun geneline yönelik olarak değerlendirilebilir. Zira bireysel anlamda böyle bir şeyin olabilmesi imkânsızdır. Hatta bireyin kendi başına adaletli olabileceğini düşünssek bile Hz. Peygamber’in kendisinden sonraki dönemlerde tek tek herkesin ahvalini bilmesi de imkânsızdır. Ancak toplum olarak Müslümanlara yönelik böyle bir şeyi bilmesi ya da böyle bir tahminde bulunması imkân dâhilindedir. Dolayısıyla mürsel haberi delil alma hususunda toplum olarak Müslümanların hayırlı olup olmamaları değil fert olarak kişilerin hayırlı olup olmaması bizi ilgilendirdiğinden Cessâs’ın böyle bir delil getirmesini en azından sonraki dönemlerin mürsellerinin makbul olup olmaması açısından yetersiz görülmektedir.

Cessâs, yukarıdaki hadis dışında Hz. Peygamber ile bir bedevî arasında geçen şu konuşmayı da delil getirmiştir: Buna göre Resûlullah (s.a.s.), hilali gören bedevîye: “Allah’tan başka ilah olmadığına ve benim Allah’ın Resûlü olduğuma şehâdet ediyor musun?” diye sorar. Arabî: “Evet” der. Bunun üzerine Resûlullah onun haberini (hilali görme konusundaki şehâdetini) kabul eder.”³⁰ Cessâs: “Resûlullah bu kişinin başka durumunun ne olduğunu sorma gereği hissetmeden, zahirde Müslüman

²⁷ Cessâs, *el-Fusûl*, 2/30.

²⁸ *el-Hucurât* 49/6.

²⁹ Cessâs, *el-Fusûl*, 2/35.

³⁰ Cessâs, *el-Fusûl*, 2/32. Bu rivayet için bk. Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân Dârimî, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî (Riyad: Dâru’l-Muğnî, 2000), “Savm”, 6; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Dâru Risâleti’l-Alemiyye, 2009), “Savm”, 6;

olmasına bakarak insanlara oruç tutmasını emretti. Şayet bundan önce onu tanısaydı ona Müslüman olup olmadığını sormazdı. Tabî'nin asrı için de bu durum geçerlidir.”³¹ diyerek bu olaydan hareketle hem mürsel haberin hüccetine hem de tabî'nin mürsel haberinin sıhhatine işaret etmiştir. Bundan dolayı Cessâs'a göre tabî'nden herhangi birinin irsâl yapmak suretiyle rivayet ettiği haber, rivayeti makbul olmakla bilinen kişiden almamışsa kabul edilir. Şöyle diyor: “Bu şekilde haberi kabul edilmeyenden irsâl ettiğini bilirsek haberine iltifat etmeyiz. Nasıl ki sahâbe “Size bir fasık haber getirirse...”³² ayetinin hükmü çerçevesinde, haberi getirenin adaletini ve haberin sübutunu tespit edene kadar haberi kabul etmemişse ve zevâl-i adaletini bildiği zaman kişinin haberini almamışsa biz de öyle yaparız” demektedir.³³

Bedevî'nin hilali görmesi olayında da Cessâs kendisiyle çelişkiye düşmüştür. Hatta burada o, mürsel haber için getirdiği şartlardan biri olan râvînin sıklığı kriterine muhalif düşmüştür de denilebilir. Çünkü malumdur ki birinin Müslüman olması aynı zamanda sika olduğu anlamına gelmemektedir. Hâlbuki Cessâs mürsel haberin makbul olması için hem rivayet edenin hem de kendisinden rivayet edilenin sika olmasını şart koşmuştu. Zaten kişinin Müslüman olmasından yola çıkarak aynı zamanda onun sika olduğunu söylemek gerçek hayatta da mümkün değildir. Böyle bir durum vaki olsaydı bizim cerh ve ta'dil sistemini Müslümanlara uygulamamız abesle iştigalden öteye geçmezdi.

Cessâs'ın mürsel haber konusunda sünnetten delil getirmesine mukabil, mürsel haberi kabul etmeyen Şâfiîlerin çoğunluğu, Mâlikîlerin bir kısmı ve diğer birçok âlim³⁴ de aynı şekilde kendi görüşlerini desteklemek için çeşitli hadisleri delil olarak ileri sürmüşlerdir. Mesela Hz. Peygamber'in: “Siz benden işitiyorsunuz sizden başkaları işitir, sizden işitenlerden de başkaları işitir.”³⁵ ve “Sözümü işitip hıfzeden ve işitmeyenlere aynen nakledenlere Allah yüz aydınlığı versin.”³⁶ sözleri onların ileri sürdüğü karşı delillerdendir. Onlara göre Hz. Peygamber bu sözleriyle hadiste senedin önemine işaret etmiştir. Halbuki mürselde sened kopukluğu vardır.³⁷ Ancak

Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts.), “Savm”, 14; Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts.), “Savm”, 13; Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî Nesâî, *es-Sünen*, thk. Hasan Abdulmun'ım Şelbî (Beyrut: Muessestü'r-Risâle, 2001), “Savm”, 8.

³¹ Cessâs, *el-Fusûl*, 2/32.

³² el-Hucurât 49/6.

³³ Cessâs, *el-Fusûl*, 2/32.

³⁴ Alâî, *Câmi'u't-taḥşîl*, 36-37; Polat, *Mürsel Hadisler*, 130.

³⁵ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “İlim”, 10.

³⁶ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “İlim”, 10; Tirmizî, *Sünen*, “İlim”, 7.

³⁷ Alâî, *Câmi'u't-taḥşîl*, 21.

bu hadislerin mürsel haber için delil getirilmesine itiraz edilmiştir. Buna göre söz konusu hadisler ancak kişinin işitmediği hadisi nakletmesinin caiz olmadığına delil teşkil edebilir denmiştir.³⁸

Neticede denilebilir ki mürsel haberi kabul eden Cessâs ve kabul etmeyenler kendi görüşlerine ayet ve hadislerden deliller getirmeye çalışmışlardır. Fakat ayet ve hadislerde mürsel haberin makbul olup olmadığına yönelik doğrudan bir delil yoktur. Dolayısıyla her iki tarafın öne sürdüğü deliller mürsel haberle ilgili doğrudan deliller olmaktan ziyade onların teviline dayanan delillerdir. Bu da delillerin zayıf kalmasına neden olmaktadır.

2.3. Diğer Deliller

Cessâs, tabîîn ve tebeu't-tâbiînün mürsellerinin makbul olduğuna delil olarak ayet ve hadisler dışında başka deliller de getirmektedir. Mesela o, Hz. Ömer'in: "Had cezası tatbik edilenler ve şahitlikleri kabul edilmeyenler dışında Müslümanlar birbirlerine karşı adildir."³⁹ ve İbrâhîm en-Nehaî'nin: "Müslümanlar adildir." sözünü delil getirmektedir. Buna göre Müslümanların adil olmaları mürsel haber rivayetlerini kabul açısından bir dayanak teşkil etmektedir.⁴⁰ Esasında Müslümanların adaletli olması hadis rivayet ederken hata yapmayacakları ya da hadis hıfzette hususunda hafızalarının da güçlü olduğu anlamına gelmez. Dolayısıyla Müslümanların kendi aralarındaki ilişkilerinde adaletli olmaları, hadis rivayetinde, rivayetin sıhhati için delil olması zayıf bir durumdur. Diğer taraftan Müslümanlar toplu olarak adil diye vasıflandırılabilir. Ancak hadis rivayetinde daha çok bireyin adil olması önemlidir. Çünkü Hz. Peygamber'den ya da râvîden Müslümanların hepsinin aynı şekilde hadisi işitmesi imkânsızdır. Zaten böyle bir imkân olsaydı hadislerin sıhhatine yönelik problemler de olmazdı.

Bunların yanında Cessâs, sahâbe ve tabîînün mürsel haberi işittiklerinde bunu aldıklarını ve buna karşı kendi görüşlerini terk ettiklerini söylemektedir. Dolayısıyla ona göre nasıl ki onlar muttasıl hadisi alıp kendi görüşlerinden vazgeçiyorlarsa ve biz bu durumda muttasılı kabul ediyorsak, mürsel hadisi gördüklerinde kendi görüşlerinden vazgeçmeleri de mürseli almamızı sağlıyor.⁴¹

³⁸ Alâî, *Câmi'u't-taḥşîl*, 51.

³⁹ Bu rivayet İbn Ebî Şeybe'nin *el-Muşannef*inde: "İftira dolayısıyla had uygulananlar hariç, Müslümanlar birbirlerine karşı adildirler." şeklinde Hz. Peygamber'in sözü olarak geçmektedir. (bk. Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef fi'l-eḥâdiṣ ve'l-âṣâr*, thk. Kemal Yusuf el-Hût (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), 4/325.). Başka kaynakta da Hz. Ömer'in sözü olarak geçmektedir. (bk. Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ (Mekke: Mektebetü Dâru'l-Bâz, 1994), 10/150.)

⁴⁰ Cessâs, *el-Fusûl*, 2/31.

⁴¹ Cessâs, *el-Fusûl*, 2/34.

Cessâs mürsel haberin makbul olduğuna yönelik sahâbenin sözlerinden de delil getirmiştir. Mesela Berâ' b. Âzib'in (ö. 71/690): "Biz konuştuğumuz her şeyi Resûlullah'tan işitmedik ancak arkadaşlarımızdan duyduk ve onları yalanlamadık." dediğini, Nu'mân b. Beşîr'in (ö. 64/684) ise "İnsanın vücudunda bir organ var ki o iyi olursa vücut iyi olur, kötü olursa vücut da kötü olur, işte o kalptir."⁴² hadisi dışında Resûlullah'tan hadis işitmediğini söylediğini dolayısıyla onların rivayetlerinin çoğunun mürsel şeklinde olduğunu ifade etmektedir. Böylece sahâbe de mürsel haberi makbul görmüş ve onunla amel etmiştir.⁴³

Cessâs, mürsel haberin sahâbe tarafından makbul karşılandığını ifade ettikten sonra bu hadis türünün aynı zamanda tabiîn âlimleri tarafından da kabul edildiğini ifade etmektedir. Mesela Süleymân b. Mihrân el-A'meş (ö. 148/765) diyor ki: "İbrâhîm en-Nehaî'ye bana hadis rivayet edersen müsned olarak rivayet et dediğimde o: 'Şayet sana falan kişi Abdullah'tan (ö. 32/652) rivayet etti dersem bil ki o hadisi sadece o kişi bana rivayet etti. Fakat Abdullah dedi dersem bunu birçok kişi ondan bana rivayet etti demektir.', Hasan-ı Basrî ise: "Resûlullah'ın ashâbından dört kişi toplansa ben onları terk ederim (isnatta hafz ederim). O hadisi direkt Allah Resûlü'ne isnat ederim." demiştir. Tabiîn âlimlerinin bu sözlerini aktaran Cessâs'a göre mürsel haber aslında çoğu kişinin rivayet ettiği hadistir. Bundan olsa gerektir ki râvî kendisinden rivayette bulunduğu kişilerin çokluğundan bu kişilerin isimlerini söyleme gereği hissetmemiştir. Hal böyle olunca mürsel haber sıhhat derecesi yüksek, hatta müsned hadisten daha sağlam bir hadis çeşididir.⁴⁴

Yine Cessâs mürsel haberin makbul olduğuna tabiîn arasında geçen şöyle bir diyalogu delil olarak aktarır: Urve b. Zübeyr (ö. 94/713) Ömer b. Abdülaziz'e (ö. 101/720) bir hadisi mürsel olarak rivayet ettiğinde Ömer ona: "Resûlullah'ın böyle dediğine şahitlik ediyor musun?" diye sormuş o da: 'Evet, bunu razı olacağın adaletli biri bana rivayet etti.' demiş, fakat kendisinden rivayette bulunduğu kişinin kim olduğunu belirtmemiştir. Ömer b. Abdülaziz ise bununla yetinerek bu rivayetle amel etmiştir. Buna göre Ömer b. Abdülaziz'in râvîlerin kim olduklarını sormaması ve bu râvîlerin kim olduğunu bilmediği halde bu hadisle amel etmesi mürsel haberin makbul olduğuna bir delildir.⁴⁵ Bunların yanında Cessâs başta Saîd b. Müseyyib olmak üzere diğer birçok tabiîn âliminin hadisi Resûlullah'a (s.a.s.) irsâl ettiğini, isnadı hakkında kendilerine soru sorulduğunda ise güvenilir kişilere isnad ettiklerini ve sahâbenin yönteminin de bu olduğunu söylediklerini belirtmiştir.⁴⁶

⁴² Buhârî, *el-Câmi'*, "İman", 39; Müslim, *el-Câmi'*, "Musâkât", 107.

⁴³ Cessâs, *el-Fusûl*, 2/33.

⁴⁴ Cessâs, *el-Fusûl*, 2/32-33.

⁴⁵ Cessâs, *el-Fusûl*, 2/33.

⁴⁶ Cessâs, *el-Fusûl*, 2/33.

Genel olarak Cessâs sahâbenin ve tabîînin mürsel haberi kabul etmelerinin bizim için mürseli kabul etme hususunda delil teşkil ettiğini belirttikten sonra, mürsel haberin makbul olduğuna dair delil getirmeye devam etmektedir. Bu delillerden biri de hâkimin “şehadet ala şehade”ye⁴⁷ göre hüküm verme meselesidir. Cessâs’a göre hâkim, şahitlerin şahitlikleri üzerine hüküm verip onların ismini belirtmediği zaman herhangi birinin şahitleri tezkiye etmedi diye bu hükme itiraz etmesi caiz olmaz. Çünkü hâkimlerin yaptığı sıhhate ve cevaza yorumlanır. Aynı durum rivayette bulunan için de geçerlidir, o da isimlendirmiyor. Çünkü aksi ortaya çıkmadığı sürece onun rivayetinin adalete ve sıhhate yorumlanması gerekir.⁴⁸

SONUÇ

Hanefilerin önde gelen usul alimlerinden Ebû Bekr er-Razî el-Cessâs’ın mürsel haber anlayışını ele aldığımız bu çalışmamızda, muhaddis ve fukahanın mürsel haberle ilgili olarak tanım ve yaklaşımlarını genel olarak aktardık. Fukaha, mürseli sahâbe tabîîn ve tebeu’t-tâbiîn mürsellersi de dâhil olacak şekilde geniş çerçevede tanımlarken, muhaddislerin râvi sahâbînin düşmüş olduğu haberleri mürsel olarak kabul etmiş olduklarını gördük. Muhaddislere ve mütekellimun mesleği üzere usul eserleri yazan usulcülere göre mürsel haber genel olarak zayıf hadisler kategorisinde değerlendirilirken, Hanefilere göre mürsel haberin de müsned haber gibi değer ifade ettiğini, delil olmak bakımından mürsel haberin müsned habere denk kabul edildiğini de tespit ettik.

Bir Hanefi fakihî olarak Cessâs, mürsel haberi geniş manasında ele alarak, kendi mezhebî açısından bu haberin hüccet olduğunu kabul ettiği gibi, onun hüccet olduğunu ispatlamak için Kur’ân, Sünnet ve diğer birçok delilden istifade etmiştir. Cessâs, mürsel haberin hüccet olduğunu; 1. Mürsel haber ilk üç döneme (sahâbe, tabîîn ve tebeu’t-tâbiîn) ait olduğunda. 2. Mürsel haberi rivayet eden kişi ilmi ve dini açıdan güvenilir kimse olduğunda. 3. Mürsel haberi rivayet eden râvînin güvenilir kişi(ler)den rivayette bulunan biri olduğunda kabul etmiştir.

Mürsel haberin makbul olabilmesi için Cessâs’ın öne sürdüğü bu şartlar aslında makul şartlardır. Fakat asıl sorun, mürsel haberin alındığı kişinin (mervî anh) kimliği sorunudur. Bu kişi bilindiği zaman kendisinden hadis alınamayacak biri de olabilir. Aynı şekilde mürsel hadisin râvîsi yanlış da olabilir. Netice itibarıyla diyebiliriz ki mürsel haberi alırken Cessâs’ın makul şartlarını göz önüne almalıyız, ancak yine de bu haber çeşidinin Hz. Peygamber’e aidiyeti üzerinde daha detaylı bir araştırmanın yapılmasında fayda olacağı kanaatindeyiz.

⁴⁷ Şahitliğe şahitlik etmek demektir. Bir olay hakkında şahit olan kimsenin bu husustaki şahadetine başkasının şahitlik yapmasıdır. (Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 522.)

⁴⁸ Cessâs, *el-Fusûl*, 2/35-36.

KAYNAKÇA

- Alâî, Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî. *Câmi'ü't-taḥşîl fi aḥkâmî'l-merâsîl*. thk. Hamdi Abdülmecîd es-Selefî. Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 2. Basım, 1986.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir Atâ. 10 Cilt. Mekke: Mektebetü Dâru'l-Bâz, 1994.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi'ü's-şâhiḥ*. thk. Mustafa Dîb. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1. Basım, 1987.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî. *Usûlu'l-Cessâs (el-Fusûl fi'l-usûl)*. thk. Muhammed Muhammed Tâmir. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2010.
- Cevherî, İsmâîl b. Hammâd. *Tâcü'l-luğâ ve Şihâhu'l-'Arabiyye*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 4. Basım, 1990.
- Cüveynî, İmamü'l-Haremeyn Ebî'l-Meali Abdilmelik b. Abdillâh b. Yusuf. *el-Burhan fi Usuli'l-Fıkh*. thk. Abdülazim ed-Dib. Katar: eş-Şeyh Halife b. Hamd Al-i Sani, 1399.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân. *es-Sünen*. thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî. 4 Cilt. Riyad: Dâru'l-Muğnî, 2000.
- Dâvûdî, Muhammed b. Alî. *Ṭabaḳâtü'l-müfessirîn*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Duman, Ali. *İlitam ve İlahiyat Fakülteleri İçin İslam Hukuk Usulü Dersleri*. Malatya: Project Matbaacılık, 2. Basım, 2017.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts.
- Ebû Zehre, Muhammed. *Ebû Ḥanîfe: Ḥayâtühû ve 'aşruhû-ârâ'ühû ve fıkhuhû*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 2. Basım, 1947.
- Ebu'l-Hüseyn el-Basri, Muhammed b. Ali b. et-Tayyib. *Kitabu'l-Mu'temed*. thk. Muhammed Hamidullah. Dımşşk: el-Mahedu'l-İlmi el-Fransi Diraseti'l-Arabî, 1964.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-. *el-Ķāmûsü'l-muḥîṭ*. thk. Muhammed Nâim el-Ereksûsî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 8. Basım, 2005.
- Güngör, Mevlüt. *Cessâs ve Fıkhî Tefsiri*. Ankara: AÜSBE, 1981.
- Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. *Ma'rifetü 'ulûmi'l-(uṣûli'l-) ḥadîṣ*. thk. Seyyid Muazzam Hüseyin. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1997.
- Haliloviç, Safvet Mustafa. *el-İmâm Ebû Bekir er-Râzî el-Ceşşâs ve menhecühû fi't-tefsîr*. Kahire: Dâru's-Selâm, 2. Basım, 2008.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed. *el-Merâsîl*. thk. Şükrullah Nimetullah Kûcânî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1397.

- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed. *el-Muşanneffî'l-eĥâdîs ve'l-âsâr*. thk. Kemal Yusuf el-Hût. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. Beyrut: Dâru Risâleti'l-Alemiyye, 1. Basım, 2009.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrerem. *Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sadır, 1. Basım, ts.
- İbnü's-Salâh, Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî. *Muĥaddimetü İbni's-Şalâh*. Dimaşk: Mektebetü'l-Fârâbî, 1. Basım, 1984.
- Keskin, Yusuf Ziya. "İmam Şafiî'ye Göre Mürsel Hadisin delil Olma Yönünden Değeri". Uluslar arası imam Şafiî Sempozyumu. 184-200. İstanbul: Kent Işıkları, 1. Baskı, 2012.
- Köktaş, Yavuz. "Mürsel Hadis Kavramının Gelişiminde İbnü's-Salâh'ın Rolü". RTEÜİFD, 16 (2019), 242-263.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-şâhih*. thk. Muhammed Fuad Abdalbaki. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1991.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünen*. thk. Hasan Abdulmun'ım Şelbî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Özdemir, Recep. *İmam Mâlik ve Metodolojisi*. İstanbul: Hiperyayın, 2017.
- Polat, Selahattin. *Mürsel Hadisler Ve Delil Olma Yönünden Değeri*. Ankara: TDV Yayınları, 2. Basım, 2010.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn. *Tedribü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî*. thk. Abdulvahhab Abdullatif. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Riyad el-Hadîse, ts.
- Şafiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs. *er-Risâle*. thk. Ahmed Şâkir. Mısır: Mektebetü'l-Helebî, 1. Basım, 1940.
- Şîrâzî, Ebû İshâk. *Tabakâtü'l-fukahâ'*. thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru'r-Râidu'l-Arabî, 1. Basım, 1970.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Zirikî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn. *el-A'âm*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 15. Basım, 2002.